

PRVI POKUŠAJI SJEDINJENJA KONAVALA S OSTALIM HRVATSKIM KRAJEVIMA

STIJEPO OBAD

Na području bivše Dubrovačke Republike pitanje sjedinjenja s Hrvatskom postaje aktualno prvi put revolucionarne godine 1848. Bez obzira na iste ili pak slične gospodarsko-društvene i političke prilike u Dalmaciji, dubrovačko područje u cjelini, a Konavle posebno treba promatrati donekle odvojeno s obzirom na višestoljetnu povijesnu zasebnost te složene, specifične i neriješene kmetske odnose koji postaju i nekoliko desetljeća ostaju jedan od najvažnijih problema u dubrovačkom kraju. To će svakako usporiti ekonomski razvitak sela, a s tim u vezi i pojavu narodne svijesti. Nastajanjem stranačkog života, neriješeno agrarno pitanje održava se i na političkom planu. Protivnici sjedinjenja s Hrvatskom koriste se netrpeljivošću kmetova prema zemljišnim gospodarima, koji su više slavenske odnosno hrvatske orijentacije, i raznim obećanjima pridobijaju ih za sebe, osobito za vrijeme izbora. To se već zapaža i godine 1848.

I

Do sredine devetnaestog stoljeća Konavli su u gospodarskom pogledu zaostalo područje dubrovačke regije, bez razvijene zemljoradnje, obrta i trgovine, kako kopnene, tako i pomorske, čije je stanovništvo većinom u kmetskoj zavisnosti od dubrovačke vlastele. Do četrdeset osme ovdje još nije došlo do ekonomske diferencijacije, tako da među stanovnicima ovog kraja još »nema trgovaca, među nama nema gospodara, mi znamo za našu pušku — za našu motiku«.¹ Pored ostalog, uzroke tomu svakako treba tražiti u neriješenim zemljišnim odnosima, te političkim i vanekonomskim mjerama Austrije, koja je na čitavom novostečenom području bivše Republike usporavala razvoj ekonomskih snaga.

¹ Dodatak k Srbskim novinama br. 79 od 31. kolovoza 1848.

U Cavtatu, općinskom sjedištu, stanovništvo pak živi polugradskim, odnosno poluseoskim životom. Nekoliko malih trgovaca ima zemlju, kmetove, mlinove, brodice, koji trguju uglavnom uljem i vinom iz konavoskog gravitacionog zaleđa, i to više kao posrednici u pomorskoj trgovini; na taj se način ekonomski uzdižu iznad ostalih mještana, koji su više mornari, zemljoradnici, ribari, obrtnici, činovnici itd.

Kako se vidi, privreda ovoga kraja u cjelini ima više kmetsko, a manje sitnoposjedničko obilježje. Do 1848. društvene snage u Konavlima nisu se razvile do stupnja da budu nosioci nacionalne svijesti preporodnog doba.

O političkom životu u ovom kraju teško je govoriti sve do 1848. Nekoliko desetljeća vladala je potpuna apatija, koju bi nekada poremetio dolazak novoga sindika, načelnika, općinskih i preturskih činovnika, vijećnika i glavara, serdara i harambaša. Najviše nemira u narod unosile su nepravedne procjene gospodarevih zapostata i parnice s vlastelom, uvođenje desetine početkom četrdesetih godina te neposlušnost kmetova, da spomenemo onu pod vodstvom braće Lasića, koji se pobuniše protiv dubrovačkog »gospara« Pucića, u Konavlima poznatog pod imenom Škatića.²

Nisu bile rijetke zloupotrebe i prijestupi činovnika koji u službi vide sredstvo napredovanja, a sve na račun nepismenog i neprosvijećenog konavoskog kmeta. Narod je također pod slabim utjecajem svećenika, koji se kratko zadržavaju u svojim župama i zavise od preture s kojom su u službenom odnosu, tako da seljaci u njima vide više činovnika nego duhovne pastire. I narod sudjeluje u izdržavanju župnika, te u vezi s tim dolazi do netrpeljivosti u kojoj je jedan svećenik izgubio glavu, a drugi službu.³

Do pojačanih nezadovoljstava dolazi osobito uoči četrdeset osme, kada je zavladala anarhija, umorstva, krađe, paljevine, pljačke crkava i nasilja svake vrste. Tako npr. godine 1846. od devedeset zatvorenika sedamdeset su Konavljani.⁴ Jedan od uzroka takvom stanju jest uvođenje poreza te bijeda i siromaštvo kmetova, česte nerodice i gladi, kao ona godine 1847,⁵ slab autoritet svjetovnih i duhovnih vlasti, mržnja prema vlasnicima zemljišta koja se stoljećima gradila i pretvorila u buntovni mentalitet stanovnika ovoga kraja.

Prosvjetne prilike su također u nezavidnom položaju. Narod je potpuno nepismen, izuzimajući dobrim dijelom stanovnike općinskog centra. Najstarija osnovna škola u ovom kraju jest iz 1833, i to u Cavtatu, a četrdesetih godina otvaraju se prve muške poluprivatne, odnosno

² Pres. spis. br. 207/p od 26. travnja 1847, Kut. 24 Historijski arhiv u Zadru. U daljem tekstu HaZdr. Usp. S. Antoljak, Bune pučana i seljaka, Zagreb 1956, str. 105-108.

³ Pres. spis. br. 1152/pr. od 29. travnja 1846, II/3² HaZdr.

⁴ Isto

⁵ Pres. spis. br. 32/g. p.; 37/g. p.; 85/g. p. iz 1847, Kut. 24 HaZdr.

polujavne osnovne škole u Konavlima, i to u župskim sjedištima.⁶ Država je povjerila crkvi nastavu i odgoj u svrhu odgajanja odanih podanika. Kako je nedostajalo školovanih učitelja, prvi učitelji bili su uglavnom svećenici.⁷ U Cavtatu je također postojala neke vrsti »pomorska škola«, više tečaj, na kome su budući pomorci stjecali osnovno pomorsko znanje.

Dubrovački ilirski zanos ovdje nije ostavio traga iz razumljivih razloga, ako izuzmemo dvojicu svećenika, Ivana Zafrona⁸ u Cavtatu i Matu Vodopića⁹ na Grudi. Obojica pripadaju dubrovačkom ilirskom krugu mlađe generacije,¹⁰ slavenski osjećaji i prihvaćaju novi Gajev pravopis. Zafron surađuje u Zori dalmatinskoj, a Vodopić gaji narodni jezik i knjigu.¹¹

II

Počeci buđenja nacionalne svijesti u ovom kraju javljaju se četrdeset osme godine. Do tada Konavljani nisu znali da pripadaju široj etničkoj zajednici, nego su se nazivali regionalnim imenom, dok je hrvatsko ime još uvijek bilo nepoznato.¹² Godine 1848. saznaju da su »Slaveni, pre

⁶ Gazzetta di Zara br. 52 od 28. listopada 1848. Usp. Osservatore Dalmato br. 120 od 29. rujna 1849. i Manuale provinciale della Dalmazia pell' anno 1848, str. 208-210.

⁷ Godine 1845. spominje se prva muška osnovna škola u Konavlima, i to u Popovićima, u kojoj je bio učitelj (maestro) Niko Vodopić. Slijedećih godina otvorene su takve škole u Grudi, Čilipima, Pločicama, Pridvorju, Mrcinama i Stravči. U školskom podučavanju istakli su se župnici: Miho Srezović u Stravči, Antun Gašparović u Pridvorju, Mato Vodopić na Grudi, Antun Barabić u Čilipima, Niko Jelić u Pločicama, Luka Pavlović u Mrcinama i Niko Vodopić u Popovićima. Usp. Z. Šundrica, Prilog kronologiji osnivanja osnovnih škola u Dalmaciji pod Austrijom, »Dubrovnik« 1-2 1962, str. 92-93, i I. Perić, Sto godina narodne škole u Čilipima (1857-1957), Čilipi 1957.

⁸ Ivan Zafron, Korčulanin podrijetlom, župnik cavtatski i dekan konavoski. Bio je učitelj u mjesnoj osnovnoj školi i školski inspektor u cavtatskoj preturi. Suraduje u Zori dalmatinskoj, prihvaća Gajev pravopis i jedini u Cavtatu poznaje ćirilicu. U drugoj fazi narodnog preporoda i dalje se osjeća Slavenom (Slavo Dalmata), ali pripada autonomaškoj stranci.

⁹ Mato Vodopić, Dubrovčanin podrijetlom, župnik na Grudi od 1845, učitelj i upravitelj u mjesnoj osnovnoj školi. I Vodopić je bio pristalica Gajeva pravopisa. Napisao je pjesmu u slavu bana Jelačića, poziva ga da ne ostavi Dubrovnik koji je nekada bio slavensko gnijezdo, a kasnije ga neprijatelj pokorio. Vodopić u Jelačiću vidi »zvijezdu« koja će Dubrovnik ponovo uzdići. U drugoj fazi narodnog preporoda pripada krugu narodnjaka, zanosi se za Hrvatsku i Zagreb. Kada je nastao razdor među dubrovačkim narodnjacim, priznaje se Hrvatom i svoj jezik naziva hrvatskim.

¹⁰ G. Novak, Prošlost Dalmacije II, Zagreb 1944, str. 348.

¹¹ Zafron i Vodopić bili su najobrazovaniji i jedini intelektualci od pera u tom kraju.

¹² Dodatak k Srbskim Novinama br. 79 od 31. kolovoza 1848.

dve godine ni to nismo znali, nego smo se zvali Konavljani.«¹³ Dubrovački ilirac Antun Kaznačić, suvremenik četrdesetosmaških previranja u Konavlima, koje promatra iz Dubrovnika i s proaustrijskog stajališta, pripisuje Matu Vodopiću i Aleksandru Šupuku^{13a} najveću ulogu u tim zbivanjima, koji »...poscegосce u konavlima plan narodnosti i rodnog hrabrenstva u puku onomu; plan koi pjesnik sceli da nikad ne budde ugasitse.«¹⁴

Talijanski pozivi za sjedinjenje s obnovljenom Mletačkom Republikom ovdje nisu imali pristalica, jer taj kraj nije »zaražen tuđinstvom«. Jedino »naši popovi i fratри, osobito starci uče nas da ne pristajemo uz Slavjane, jer ćemo se povlašiti, nego da držimo Italijansku stranu gdje je i naš svetij papa i kao što čini Dubrovačkij biskup i njegovi kanonici.«¹⁵ Do takve uloge jednog dijela svećenstva, osobito onoga starije dobi, dolazi stoga što nije obrazovano i odgojeno u narodnom duhu, te im je slavensko i hrvatsko ime bilo još daleko.

Javno pak mnijenje u Konavlima nije bilo u skladu s javnim i privatnim interesima, tj. kmetovi imaju sasvim suprotne zahtjeve nego vlastela koja su proslavenske orijentacije i lojalno se drže prema Austriji, dok kmetovi žele da se oslobode od zemljišnih gospodara, a ovi im to osporavaju.¹⁶ Pristalice talijanske revolucije u Dubrovniku iskorištavaju nezadovoljstvo kmetova, nagovaraju ih protiv vlastele i austrijske vlasti koja širi interese veleposjednika. S druge strane poručuju Konavljanima da ne slušaju lažne pozive, da budu i ostanu vjerni ustavnoj Austriji.¹⁷ Tako se 1848. konavosko selo počinje uključivati u građansku politiku, što će doći osobito do izražaja u drugoj fazi narodnog preporoda.

¹³ Isto. Na drugom kraju bivše Republike u Orebiću, kao i susjednoj Korčuli, koji su bliže ostaloj Dalmaciji, hrvatska svijest živi u narodu. Vidi J. Horvat-J. Ravlić. Pisma Ljudevitu Gaju, Građa za povijest književnosti Hrvatske, knj. 26, Zagreb 1956, str. 239-240, bilj. 1.

^{13a} Aleksandar Šupuk je pukovnik zemaljske straže koja je poslana u ovaj kraj da čuva red i mir i da brani Konavle od upada Crnogoraca.

¹⁴ A Kaznačić, Narodna gljubav u hrabrenomu saerzu sve gljubavi pritjece (bilješka). Usp. Rimembranze della settimana br. 5 od 29. travnja 1848, str 35-37 (bilješka).

¹⁵ Dodatak k Srbskim novinama br 79. od 31. kolovoza 1848.

¹⁶ Povj. spis br. 20/p od 15. svibnja 1848, Fasc. della corrispodenza riserva-ta dell' anno 1848., dal 1 al 66. Historijski arhiv u Dubrovniku (Arhiv općine). Vidi S. Obad, Lijeve tendencije u dubrovačkom previranju 1848—1849. godine »Godišnjak« Društva istoričara BiH — Sarajevo 1965.

¹⁷ Rimembranze della settimana br. 8 od 20. svibnja 1848, str. 69. Konavljani su 1848. svakako bili najneposlušniji kmetovi u dubrovačkom okrugu. Nove ustavne slobode oni shvaćaju kao znak prestanka obaveza prema gospodarima i državi i daju na znanje vlastima »da neće dopustiti tutorima i vlasnicima zemljišta da se pojavljuju na njihovoj zemlji« (Povj. spis br. 20/p od 15. svibnja 1848.) Fasc. della corrispodenza riservata dell'anno 1848. dal 1 al 66, Historijski arhiv u Dubrovniku (Arhiv općine). U Cavtatu 1848. bilo je relativno mirno. Cavtaćani su pozdravili ukidanje staroga i najavu novog sistema, a to se lijepo manifestiralo prilikom nastupa novoosnovane Narodne straže na rivi pred kojom je nastupao i mjesni župnik Ivan Zafron i od radosti bacao šešir u zrak.

Hrvatski pozivi imali su među seoskim glavarima i vijećnicima stanovit odjek. Tri općine ovoga kraja, Cavtat, Pridvorje i Pločice, primile su trinaest poziva od hrvatskih gradova i županija Zagreba, Varaždina, Jastrebarskog, Bakra itd. »s kojim nas pozivaju da se priljubimo njima.«¹⁸ Također im se obraća i hrvatski ban Jelačić, »ali mi ljudi neumjetni neumijemo mu odgovoriti.«¹⁹

Općinska administracija u Cavtatu sazvala je 13. lipnja sjednicu općinskog vijeća, na koju su pored vijećnika pozvani i glavari konavoskih sela²⁰ »gdje će se ozbiljno raspravljati o odgovoru koji će se uputiti općinama Zagreba, Varaždina, Jastrebarskog i Bakra.«²¹

Učesnici tog skupa upoznati su sa sadržajem poziva, u kojima se uglavnom govori o nekadašnjem zajedničkom životu Hrvata i Dalmatina-

Narodna straža je utemeljena u skladu s novim ustavnim slobodama kao i mnoge druge po ostaloj Dalmaciji. U rujnu 1848. brojila je 117 članova, a podijeljena je na čete na čelu s četovođom, oficirima i desetarima, koji imaju dužnost paziti na red i mir u mjestu, nadgledati visinu cijena i kvalitetu mesa, ispravnosti vaganja i sl. Kada utvrde prijestup mogu predmet zaplijeniti, a prekršitelja kazniti. Kapetan Straže je Josip Nardelli, a narednik Vlaho Bogišić. Sređivanjem ratnih prilika u korist Austrije, Narodna straža u Cavtatu, kao i druge u Dalmaciji, se gasi. Spis od 27. srpnja 1849. sign. XXIIIe i spis od 26. srpnja 1849. sign. XXVIII₂, Arhiv Balda Bogišića u Cavtatu. Usp. spis od 14. rujna 1848, svež. Politico publico Suddivisione 10 1848, Historijski arhiv u Dubrovniku (Arhiv okružnog poglavarstva).

¹⁸ U Članku koji je objavljen u Dodatku k Srbskim Novinama s potpisom Partenije Dubaić pored ostalog se kaže da su Konavljani dobili »pisma (pozive, op. S. O.) od Rvata i Slavonaca i Srba«. Međutim, u Arhivu općine u Cavtatu poziva od Srba nema. Pozivima iz banske Hrvatske pridružuje se i dalmatinska općina Obrovac, koja poziva općinu u Cavtatu da u Zagreb pošalje samo narodne ljude. (Spis br. 440 od 4. svibnja 1848. Arhiv općinskog poglavarstva u Cavtatu).

¹⁹ Dodatak k Srbskim Novinama br. 79. od 31. kolovoza 1848.

²⁰ Pozivi su upućeni i ostalim dvjema konavoskim općinama Pridvorju i Pločicama, ali su zadržani na pošti u Cavtatu da se navodno ne plaća poštrina od 48 kruna, s obzirom na to da se imala održati zajednička sjednica u Cavtatu.

²¹ I crnogorski vladika Petar P. Njegoš zalaže se 1848. za sjedinjenje južne Dalmacije s ostalim hrvatskim krajevima. Na vijest da se u Boki i Dubrovniku pojavila skupina ljudi koja teži sjedinjenju Dalmacije s obnovljenom Mletačkom Republikom, Njegoš je odlučio da će »primorce držati u zaptu da ne razvijaju zastavu Sv. Marka«. On upozorava Bokelje i Dubrovčane da odbace svaki poziv koji dolazi s druge strane Jadrana i da budu i ostanu vjerni hrvatskom banu Jelačiću. U protivnom slučaju Crnogorci će s prijateljima u tom kraju »postati zakleti neprijatelji... i krv će se izdajničeska nemilice proliti, i kuće će izdajničke u pepeo razasuti« (Proglas Bokeljima i Dubrovčanima od 20. svibnja 1848. Pisma P. P. Njegoša III 512). Taj proglas najprije je bio tiskan u Dubrovniku, i to u listu Rimembranze della settimana br. 12 od 17. lipnja 1848, str. 103. te u zadarskoj Gazzetta di Zara od 20. lipnja 1848, str. 279. Njegošev proglas je stigao u Dubrovnik istodobno kad i pozivi iz Hrvatske. Okružni poglavar u Kotoru Grietz dao je ozbiljne primjedbe na sadržaj proglašenja, ali se Njegoš diplomatski opravdao, što je zadovoljilo Grietza, koji obavještava dubrovačkog okružnog poglavara Rosznera, a ovaj preko oglasa i glavara narod grada i okolice s miroljubivom politikom crnogorskog vladike. Usp. S. Obad, Njegoš i Dubrovnik revolucionarne godine 1848, »Dubrovnik« br. 1-2 1963.

ca, koji stoljećima žive odvojeno, te da je upravo došao trenutak za ponovno sjedinjenje. Banovinski Hrvati poručuju da su slobodni, jednaki pred sudom i da kod njih nema gospodara i kmetova. Od sjedinjenja Dalmacija bi imala materijalne koristi, jer su Hrvatska i Slavonija bogatije od Dalmacije. Svrha poziva je bila da se narodni zastupnici pošalju u Zagreb na pregovore o sjedinjenju.

Vijećnici i glavari primili su hrvatske pozive s velikim iznenađenjem, ali i sa zadovoljstvom, tako da je istog dana sastavljen, prihvaćen i potpisima potvrđen odgovor koji glasi:

Mila Bracio Krovati²²

Sadovoglno bi ovom skupstini posivagne vasce 2. Sivgna godine tekucie pod Br. 728 — ukojom gliubesglivo nukatenas stuccit (!) i ponovit svama bratinsku gliubav, svu grajedenu od davniesh viekova —

U bitciu u komuse mi sad nakodimo savesani štvardom sakletvom od vriednosti Ferdinandu I pogliubienomu nascemu Cesaru nemoscemo-
vam sasad nikakva temeglna odgovora podati —

Kadbismose odriesceni isnascli od gori recenoga savesaja prie negh ikomu drugomu kvamibismose mila bratio pridruscili, allibismose prie po putu nasciech Sastupnika povisce nasciech glavniech posala ugovorili, i stavili temegle i sakone pristoine nasciem potrebam —

Buduchi da dvie skupstine konavoske Pridvorie i Grudda stuccenesu ovom skupstini, tako knjighe pod B^r 728 gorireceniem kojeste gnima upravili sa ne troscit saludno kñã 48 — sa svaku sa noscegnie od Poste niesu bile odkupgliene, nego na Posti ostavgliene —

S, Bogom *braccio* mila i draga — u Zagabria.

Zienimo da boglie korisnie stvari mi nebismo mogli steh van one od sdruxcegnia is nova s'nascom milom i jedno-karvom braciom sloviaanim, od kojeh, sa usrok dogadjaja davniesh svietovnich biahomo rasdieglieni i tako pod jedniem istiem vlasctitiem stiegom ispugnivajuchi i nasciu i vascu scegliu, scivglieti cestitosti, skladu i miru.

To sdruscegne mibismo dragovoglno stucilli da mnogo zidaã od (rijeç se ne može pročitati op. S. O.) kojeh gledamo prid occima tonam sabragniuju ispunit-Ti zid jesu parvo da budduchi mi uvietovani s'tvardom sakonitom sakletvom viernosti put nascega Gliubienoga Cesara Ferdinanda nemoscemo nikako, nittinamje podobno ni poscteno, ti Uviet po nascioj vogli odriescit bes osobitoga dopustegna s blagosovom podatiem od gori slavnoimenovana nascega Oza i Cessara —

Drugo paka, vi josctera gliubiena i mila bracchio nascia, onako kakonam u cesto dohodi bit doglasceno po putu occitieh Lista nieste posve s'kinuli jaram Ungarski pod kojem od nasad punno godina podlo-
scni jeste.

²² Spis br. 543 od 13. lipnja 1848. Arhiv općinskog poglavarstva u Cavtatu, svež. iz 1848.

Dake kad mi od gori recenoga savesaja budemo odriesceni, vi oslobodieni od vlasti Ungarske, i tako po sebi i mi i vi vlasctiti s'vamibismose prie negh itkomu drugome sadruxcilli, i to svegh smirnom pogodi i s'temglniem ugovorom kojehbismo sa ovi glavni posao stucilli u dogovornom odlucenu gradu

Ovo mila Brachio nascia Krovati possiagliemovam na odgovor vascega ciastonoga Lista i dastenam sdravo²³

Složeni politički odnosi u kojima se nalaze jedni i drugi prema Austriji i Ugarskoj bio je dovoljan, ali i najvažniji razlog da se objasni Hrvatima kako ovaj povijesni trenutak nije pogodan za sjedinjenje. Odgovor je sastavila općinska administracija²⁴ u dogovoru s višim vlastima, a to potvrđuje misao o zakletvi caru, bez čijeg »osobitog dopustegna« nisu smjeli raskinuti zakletvu. Slična misao nalazi se i u odgovorima ostalih dalmatinskih općina.²⁵ Uzroci tome leže u stavu koji je

²³ Ispod teksta odgovora nalaze se imena i prezimena glavara konavoskih sela, potpisana od činovnika ovim redom: Mato Mladošević, Cvijeto Božović, Ivo Glavić, Grgur Baljević, Pero Glavić, Đuro Lobro, Miho Drobac, Antun Klečak, Božo Miljanić, Luka Vezilić, Niko Primorac, Andro Burdjelez, Ivo Kocelj, Niko Šarilo, Božo Vragolov, Ivo Fiorović, Pero Kolić, Marko Anđelinić, (pristav), Pero Prokurica. U istom redu nalaze se potpis Andra Vidaka (vijećnika) koji od svih prisutnih vijećnika nije znao pisati. U produžetku se nalaze vlastoručni potpisi načelnika, dvaju prisjednika, činovnika i vijećnika ovim redom: Luka Malošević, Antun Kazilari, Antun Zacchinelli, N. Ismaelli, Jakov Vachetti, Ivo Bronzan, Marko Klaić, Josip Nardelli, Vlaho Bogišić, Mato Milić, Antun Mitrović, Pavo Baule, Mato Ruso, Marko Kazilari, Rafo Fagioni i Mato Bakić.

²⁴ Vjerojatno nije bio naš čovjek onaj koji je pisao odgovor. Sredinom prošlog stoljeća još se dobro razlikuje u Konavlima č i ć. U ovom kratkom tekstu za č ima doduše samo c, ci, možda slučajno, ali za ć imamo ci (bracio, tekucie), tci (bitciui), ti (braftio), cci (braccio), c (ces(s)ara), ch (nać), chi (brachio), cchi (bracchio). I u Dubrovniku i u Dalmaciji piše se tada redovno ch, kao ovdje bud(d)uchi, nach i sl.

Sumnjivo je pisanje š s pomoću ss (possiagliemo), inače se tada na jugu piše redovno sc ili sci, kako je i ovdje najčešće. I redovno sc, sci za ž, koje se inače piše s pomoću x ili »drugoga s«, veoma je sumnjivo. Pisanje ss često je u drugim krajevima, na sjeveru. Općenito grafija miješa tip pod mađarsko-njemačkim utjecajem i tip pod talijanskim utjecajem. Tako inače postupaju tada u Bosni, ali ovaj pisac nije Bošnjak, inače bi sigurno ispravio raguzizme iz diktata (ovom skupstini i sl.). Kako sintaksa prelazi normalnu »mucavost« slabo pismenih ljudi, bit će da pisac nije naš čovjek, nego da jezik površno poznaje, ali nije ga upoznao samo u Dubrovniku, nego i drugdje, ili je pak imao u rukama spise iz raznih krajeva, a nije dobro poznavao jezika da bi se mogao odlučiti za jedan grafijski tip. Tada vlada grafijska šarolikost svagdje, i svagdje ima da se jedan fonem piše na razne načine i da se isti načini upotrebljavaju za dva fonema, ili više, ali u tom ipak ima ograničenja. U Slavoniji ili u kajk. dijelu nitko ne piše x za ž, iako upotrebljava po nekoliko drugih grafena (z, zs, s, ss, dugo s, i sl.). Isto tako, na jugu neće biti nikada zs, ali bit će nekoliko drugih, no najčešće x. Ovdje je pak samo sc, čega ima, ali nije tipično. Čak bih rekao da je ovaj čovjek bio Talijan, i to ne mletački (Mlečani znaju i sami za z).

Na ovoj bilješci dugujem zahvalnost dru Daliboru Brozoviću, profesoru Filozofskog fakulteta u Zadru.

²⁵ G. Novak, Povijest Splita III, Split 1965 str. 127—129.

austrijska vlast uzela u pitanju sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom 1848. Općinska administracija u Cavtatu nije se odlučila na akt neposlušnosti, jer to bi moglo dovesti u pitanje da izgube položaje i plaće, kao što se slično dogodilo s načelnikom općine u Slanu.^{25a}

Druga i najvažnija misao koja se ponavlja dva puta svjedoči riješenost da se sjedine s ostalim Hrvatima, i to onda kada jedni i drugi budu oslobođeni od Austrije, odnosno Ugarske »s'vamibismose prie negh itkomu drugome sadruxcili.« Odgovor je sastavljen u slavenskom duhu, a potpisnici u Hrvatima osjećaju jednokrvnu braću, a u sjedinjenju vide najbolju i najkorisniju stvar. Također se zapažaju neskrivene simpatije izražene u toplim riječima »mila«, »draga«, »gliubiena«, »brachio«, »narsca«, a neke se ponavljaju i više puta. To je drugi poznati odgovor s područja bivše Dubrovačke Republike.²⁶

Treća misao može se izvesti iz stvarnog stanja koje je vladalo u tom kraju. Teško je vjerovati da je većina prisutnih poznavala složene probleme oko sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, to više što su svi konavoski glavari bili nepismeni. Njima je bio najvažniji problem da se oslobode kmetskih odnosa, a za političke i nacionalne probleme iz razumljivih razloga manje se zanimaju. Dalmacija je dobila ustav u Austriji, koji Konavljani shvaćaju liberalnije nego njihovi tvorci, te imaju nadu da će se prije osloboditi kmetstva uz austrijski ustav nego onaj ugarskog kraljevstva, čiji je Hrvatska sastavni dio. Istina, vlada donosi zakom o ukidanju kmetstva, ali se njegove odredbe nisu primijenile na području bivše Republike, jer su navodno dubrovački kmetski odnosi posebna oblika i treba ih naknadno proučavati. Tako su njihove nade ostale neostvarene.

Po svemu sudeći, općina u Cavtatu nije protalijanski orijentirana. moglo bi se reći više proslavenski, jer s Hrvatima se žele sjединiti i živjeti u »skladu i miru«. S druge strane općina se lojalno drži prema višim vlastima, dok su Konavljani nezadovoljni, a o tome svjedoče nemiri i neredi, kao i prvi parlamentarni izbori u ljeto 1848. Prvo glasovanje je propalo, jer navodno nije »pravilno shvaćen izborni zakon«. ²⁷ Pošto su

^{25a} M. Ševelj, Značajni proglas općine Slano, Narodna svijest br. 46, Dubrovnik 1929.

²⁶ I Dubrovčani su 1848. primili pozive iz nekoliko gradova i županija hrvatskog sjevera, sa zadovoljstvom odgovorili i izrazili ljubav i privrženost banovinskim Hrvatima. Sve što je u Dubrovniku slavenski osjećalo s oduševljenjem je prihvatilo hrvatske pozive. Vidi L'Avvenire br. 5 od 2. rujna 1848. Usporedi G. Novak, Prošlost Dalmacije, Zagreb 1944, str. 344, i F. Čulinović, Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja, Zagreb 1961, str. 213.

²⁷ Prema imovinskom cenzusu od oko osam i pol tisuća stanovnika u Konavlima 1848. pravo glasa imale su samo pedeset i četiri osobe. U zgradi je naznačena visina poreza u fiorinima. Donosimo imena prvih konavoskih birača: Marko Herendija (400), Marko Kazilari pok. Krista (400), Mato Vragolov (400), Miho Diklić (400), Pero Džangradović (400), Vlaho Bernardo Kaboga (350), Marko Klaić (300), Vlaho Klaić (300), Đuro Drobac (300), Ivo Glavić (250), Andro Bratoš (250), Božo Paljetak (250), Pero Maslo (250), Mato Mladošević (250), Josip Nardelli (200), Rafo Faggioni (200), Antun Kazilari pok. Marka (200), Vlaho

naknadno informirani birači o prirodi i svrsi izbora, konačno su izbori provedeni, ali samo u jednom dijelu Konavala, dok su birači izborne jedinice broj četrnaest, tj. sela Dunave i Mrcine, »prkosno« odbili da biraju predložene birače i postavili zahtjev da svakog zastupnika pošalju u parlament.²⁸ S obzirom na neposlušnost kmetova prošlih godina, a i četrdeset osme, osobito u tom dijelu Konavala, lokalne i pokrajinske vlasti nisu poduzele nikakve kaznene sankcije, tako da je ta radikalno-opoziciona akcija Konavljana ostala nekažnjena.²⁹

Četrdeset osma godina u Konavlima značajna je ne toliko po ostvarenjima, koliko po perspektivama. Zbog opće gospodarske i društvene zaostalosti, u ovom kraju nije došlo do razvitka društvenih snaga koje bi u sjedinjenju vidjele vlastite ekonomske i nacionalne probitke. Kad se uzmu u obzir tadašnje političke prilike, te da odgovor dolazi iz kraja koji je stoljećima živio zasebno i gdje hrvatske tradicije nisu bile tako žive kao u ostaloj Dalmaciji, može se ustvrditi da je osnovna misao ovog odgovora bila u skladu sa stvarnim stanjem u tom kraju.

U nacionalnom pogledu 1848. u ovom kraju značajna je i po tome što se tada prvi put javlja preporodno buđenje i narodna svijest pod slavenskim imenom, koja prelazi uske regionalne granice i prerasta u spoznaju o pripadnosti Konavljana široj etničkoj zajednici. S druge strane udareni su temelji jednoj drugoj akciji za sjedinjenje tog šireg dubrovačkog područja s ostalim hrvatskim krajevima, koja će doći do punog izražaja u drugoj fazi narodnog preporoda.

Bogišić (200), Vice Miljan (200), Ivo Župan (200), Miho Klaić (200), Ivo Bratičević (200), Antun Bratičević (200), Baldo Spremić (200), Ivo Džangradović (200), Antun Kocelj (150), Marko Desin (150), Pero Paskoević (150), Vlaho Račević (150), Jakov Vachetti (100), Pavo Baule (100), Ivo Stanoš (100), Niko Baule (100), Božo Miljanić (100), Marko Miljanić pok. Vlaha (100), Luka Vezilić (100), Đuro Pendo (100), Đuro Vukić (100), Niko Radić (100), Luka Bećir (100), Luka Fio-rović (100), Vlaho Đuratović (100), Pero Voinić (100), Luka Kondić (100), Mato Perak (100), Pero Perak (100), Pero Đukan (100), Niko Butjer (100), Ivo Miljas (100), Pero Kukuljica (100), Ivo Bronzan (100), Ivo Stanoš pok. Andra (50), Niko Cvjetković (50), Pero Baule (u kući Cvjetković) (50). Vidi Pres. spis br. 1294/p — od 25. svibnja 1848, I/1 12 HaZdr.

²⁸ Pres. spis br. 61 gp od 10 srpnja 1848. i pres. spis br. 1813 od 16. srpnja 1848, I/1 2 HaZdr.

²⁹ Trinaest godina kasnije za vrijeme prvih izbora za Dalmatinski sabor 1861. narodni prvaci ovoga kraja aktivno rade na ostvarenju četrdesetosmaških želja tj. za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Općina u Cavtatu je 1861. autonomaški orijentirana. U njoj, istina, sjede drugi, ali i nekoliko njih iz 1848. koji su potpisali odgovor Hrvatima i obećali sjedinjenje (npr. Antun Kazilari, bivši prisjednik, a sada načelnik). Međutim, u novim političkim prilikama skupa s mjesnim pretorom Agazijem potpuno se stavljaju u službu autonomaške politike. Autonomaši su proveli predizborno agitaciju u Konavlima, ali su konavoski birači glasovali za one birane birače koji su obećali dati svoje glasove dru Đuru Puliću Dubrovčaninu, istaknutom narodnjaku toga kraja, koji je za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Protiv narodnih prvaka braće Vragolov i drugova koji su pridonijeli pobjedi narodnjaka u ovom kraju pokrenut je veleizdajnički proces, ali nije došlo do suđenja zbog nedostatka dokaza. Vidi G. Novak, Veleizdajnički proces u Dubrovniku, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik 1954, str. 80—81, i S. Obad, Uloga braće Vragolov i drugova u narodnom preporodu, Dubrovački vjesnik br. 613 od 10. srpnja 1962.

I PRIMI TENTATIVI DI UNIFICAZIONE DEL CANALE DI DUBROVNIK CON LE ALTRE REGIONI CROATE

STIJEPO OBAD

Fino alla metà del secolo 19. il Canale di Ragusa è, dal punto di vista economico-sociale, una zona retrograda della regione ragusea, arretrata nell'agricoltura, artigianato e commercio, con una popolazione prevalentemente dipendente della nobiltà ragusea. Le cause di questo stato di cose vanno ricercate nei rapporti terrieri insoliti, nonchè nelle misure politiche ed extraeconomiche introdotte dall'Austria e tendenti a rallentare lo sviluppo delle forze economiche nei neoccupati territori della spenta repubblica di Ragusa.

Non si può parlare nemmeno di una vita politica per il fatto che, nel corso di alcuni decenni di occupazione austriaca, regnava un'assoluta indifferenza interrotta temporaneamente dall'arrivo del nuovo sindaco, podestà, funzionari municipali e giudiziari, consiglieri ed assessori, serdari e capitani.

I malcontenti aumentano alla vigilia del 1848. con l'introduzione della decima e il conseguente prevalere dell'anarchia, omicidi, furti e soprusi di ogni genere, specialmente per opera dei funzionari che sfruttano la propria posizione per avanzare a spese dei contadini, analfabeti e privi di educazione.

Gli albori di una coscienza nazionale risalgono al 1848. Fino allora gli abitanti del Canale non si erano resi conto di appartenere ad un'unità etnica più vasta, ma si attribuivano il nome regionale. Il nome croato non era, invece, ancora conosciuto.

Gli inviti italiani di aderire alla ricostituita repubblica di Venezia qui non fecero presa, come nella rimanente Dalmazia. Soltanto il clero, specialmente quello più anziano, cerca di convincere la popolazione a schierarsi da parte dell'Italia, essendo questa sede del papato. Però i contadini non dettero ascolto; le loro aspirazioni erano quelle di liberarsi dai propri padroni terrieri, di orientamento slavo e leali nei confronti dell'Austria. I sostenitori della rivoluzione italiana a Dubrovnik sfruttano i loro dissensi istigando i contadini contro l'aristocrazia e il potere austriaco.

Gli inviti croati ebbero, invece, una certa risonanza. Tre comuni di questa zona, Cavtat, Pridvorje, Pločice, accolsero tredici inviti, dei quali si discusse alla riunione del consiglio municipale, a cui presero parte, oltre ai consiglieri, pure i capi dei villaggi del Canale. Vi fù votata, e confermata con firme, una risposta ai Croati, nella quale si diceva, tra l'altro, che non era giunto ancora il momento per l'unificazione. L'amministrazione comunale non era in grado di compiere un atto di disubbidienza, dato che le autorità superiori impedivano l'unificazione della Dalmazia alla Croazia. Comunque, nella risposta si asserisce che gli abitanti del Canale si sarebbero uniti soltanto ai Croati, qualora si fossero liberati dall'Austria, e la Croazia dall'Ungheria. L'idea fondamentale di questa risposta era in armonia con la situazione reale in cui si trovava la regione e la Dalmazia in generale. L'importanza di tale risposta, che riflette lo spirito slavo, stà nel fatto che essa proviene da una regione, da secoli acclusa nell'ambito della

repubblica di Dubrovnik, ove la tradizione nazionale croata non era tanto radicata, come nella rimanente Dalmazia. Il documento stà a testimonianza dell'inizio di una presa di coscienza nazionale in questa regione. È così che, nel 1848, furono gettate le basi per un'azione tendente all'unificazione di questa zona e di tutta la più vasta regione di Dubrovnik con le rimanenti terre croate, azione che troverà la sua piena espressione nella seconda fase del risorgimento nazionale.